

постачальника товарів до об'єктів торговельної мережі задля зменшення транспортних та інших витрат. Для даної групи регіонів досить важливе значення мають рівень доходів населення, їх середньомісячна заробітна плата, оскільки вони значно корелюються із рівнем споживання товарів, а відтак і з обсягом товарообороту торговельної мережі. Тому тут необхідно здійснити ряд додаткових заходів, спрямованих на збільшення доходів населення, підвищення рівня їх купівельної спроможності.

Останнім етапом є реалізація стратегії забезпечення раціональної територіальної організації роздрібної торговельної мережі. На нашу думку, основним інструментом реалізації стратегії забезпечення раціональної територіальної організації роздрібної торговельної мережі в ринкових умовах є формування регіональної логістичної системи торгівлі.

Висновки. Таким чином, вищезапропоновані стратегії дозволять забезпечити раціональну територіальну організацію роздрібної торговельної мережі, підвищити результативність функціонування роздрібної торгівлі та більш інтенсивно інтегруватись у міжнародний економічний простір.

Література

1. Бутко М.П. Регіональні особливості економічних трансформацій в перехідній економіці / М.П. Бутко. – К. : Знання України, 2005. – 476 с.
2. Сидоров Д.В. Розничные сети. Секрет эффективности и типичные ошибки при работе с ними / Д.В. Сидоров. – М. : Вершина, 2007. – 20 с.
3. Забелин П.В. Основы стратегического управления : уч. пособ. / П.В. Забелин, Н. К. Моисеева. – 2-е изд. – М., 1998. – 187 с.
4. Ковальська Л.Л. Виробничий потенціал регіону : методика оцінки та механізми нарощення: монографія / Л.Л. Ковальська, З.В. Герасимчук. – Луцьк : ЛДТУ, 2003. – 242 с.
5. Лагутін Р.В. Конкурентна політика держави в умовах трансформації національної економіки : монографія / В.Д. Лагутін. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 308 с.

Стаття поступила в редакцію 25.12.2013 року

УДК 620.2

В.В. ТКАЧУК

Луцький національний технічний університет

РИНОК ТЮТЮНОВИХ ВИРОБІВ В УКРАЇНІ: РЕАЛІЇ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

В статті дається оцінка розвитку ринку тютюнових виробів в Україні, аналізуються проблеми та перспективи його розвитку, експорт та імпорт даної продукції, відзначається вплив розвитку тютюнової галузі на розвиток інших секторів економіки. Також визначено сучасні проблеми та окреслено перспективи розвитку ринку даної продукції.

Ключові слова: тютюнові вироби; якість; споживні властивості; тютюнова галузь.

Ткачук В.В.. Рынок табачных изделий в Украине: реалии, проблемы, перспективы развития. В статье дается оценка развития рынка табачных изделий в Украине, анализируются проблемы и перспективы его развития, экспорт и импорт данной продукции, отмечается влияние развития табачной отрасли на развитие других секторов экономики. Также определены современные проблемы и намечены перспективы развития рынка данной продукции.

Ключевые слова: табачные изделия, качество; потребительские свойства; табачная отрасль.

Tkaschuk V.V. Tobacco market Ukraine: realities, problems, prospects of development. In article provides an assessment of the market of tobacco products in Ukraine, analyzes the problems and prospects of its development, exports and imports of these products, noted the influence of the tobacco industry on the development of other sectors of the economy. Also the current problems and outlines the prospects of development of these products.

Keywords: tobacco; quality, consumer properties, tobacco sector.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. На сьогодні вітчизняна тютюнова галузь перебуває на підйомі. Із приходом іноземних інвесторів зазначений ринок розвивається впевнено і стабільно, хоча й відчуває на собі негативний вплив низки проблем, серед яких можна назвати нелегальний ввіз тютюнової продукції на територію України, фальсифікацію продукції як вітчизняного, так і закордонного виробництва, недосконалість законодавчої бази тощо.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблема формування та розвитку тютюнової галузі розглядалися

у дослідженнях: Горіної І., Козін Є., Любименка В., Ко-пилова В., Моїсеєва І., Руднева М., Сиволап Н. та ін. Внесок цих учених дозволив вирішити ряд важливих питань, сформувавши фундамент для проведення прикладних досліджень. Питання моніторингу діяльності виробничих підприємств на ринку тютюнових виробів є актуальними і своєчасними.

Цілі статті. Метою даної статті є аналіз розвитку ринку тютюнових виробів в Україні, оцінка їх асортименту, вивчення особливостей та тенденцій його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Підсумки 2012 р. на тютюновому ринку підтверджують тенденції до стабілізації виробництва сигарет в Україні (рис. 1.1). Проте значна кількість експортується з країни контрабандою. Втім, контрабанда не є проблемою безпосередньо виробників сигарет. Причина явища, безумовно, полягає у тому, що ставки акцизу на тютюнові вироби в Європі вищі, ніж в Україні, а, отже, вищі і ціни [1]. Уряд при формуванні чергового бюджету зазвичай закладає щорічне зростання відрахувань від тютюнової галузі. Тому компанії завжди з розумінням ставляться до бажання держави збільшити бюджетні надходження від тютюнової продукції за рахунок щорічного перегляду і підвищення ставок акцизного збору. Проте рішення має бути збалансованим і приймати його потрібно на основі комплексного аналізу ситуації і можливих наслідків.

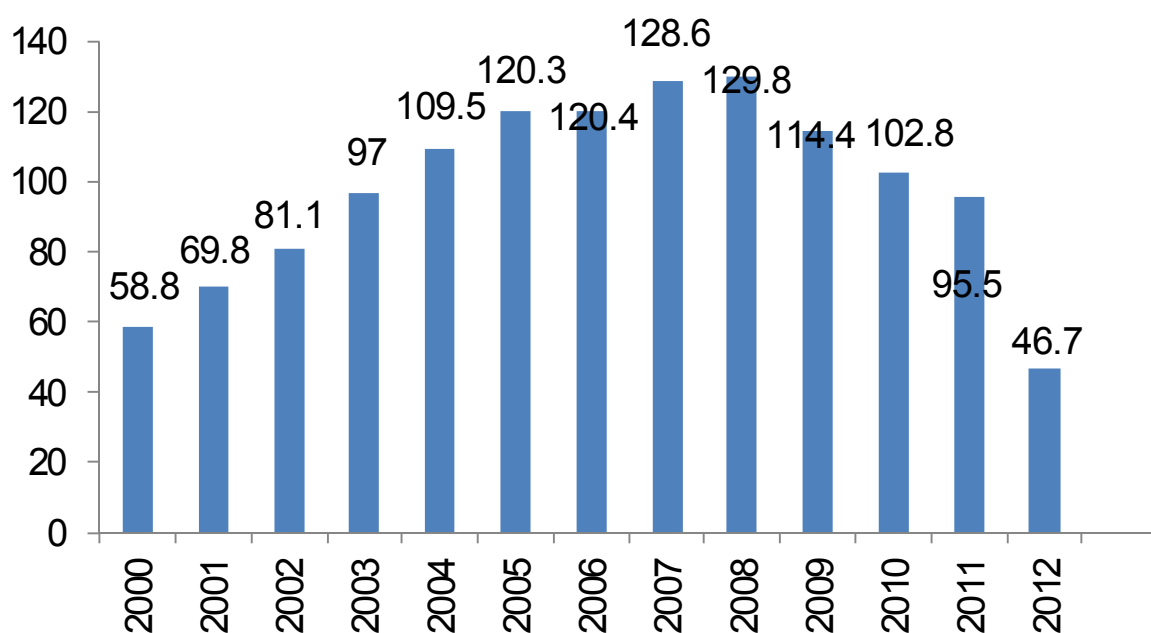

Рис. 1.1. Виробництво тютюнових виробів в Україні у 2000-2012 рр. (млрд. шт.)

Наприклад, дуже часто висловлюється пропозиція підвищити ставки акцизного збору до рівня європейських. Але оскільки акцизний збір сплачує споживач, то доходи українців у такому разі мають бути порівняні з доходами європейців. Частка вітчизняної тютюнової продукції становить близько 1 % у валовому випуску товарів і послуг. За даними державної статистики, частка тютюнової галузі в загальному промисловому виробництві країни становить 2,5 %, а в харчовій промисловості – близько 17 %. Сьогодні ринок вітчизняних продуктивних сил номінально нараховує 27 фабрик. При цьому більше 95% загального обсягу виробництва тютюнової продукції в країні дають 10 фабрик, об'єднаних в організовану західними інвесторами асоціацію «Укртютюн». За даними асоціації, підприємства, що входять у її склад, виробляють більше 100 млрд. шт. сигарет. Інші ж підприємства не витримали жорсткої конкурентної боротьби, особливо в умовах кризи та практично припинили своє функціонування. У дійсності лєвова частина зроблених в Україні сигарет (близько 90 %) належить фабрикам, підконтрольним іноземному капіталу. Очевидно, що саме ці фабрики відіграють домінуючу роль на розглянутому ринку

На розвиток українського ринку тютюнових виробів у останні роки значно вплинув той факт, що світовий тютюновий ринок зазнавав постійного тиску антитютюнових рухів з боку як суспільних, так і державних організацій. При цьому західні компанії були змушені шукати нових ринків збуту. Наслідком цього є активне інвестування у тютюнову галузь України, попри те, що у цілому в країні спостерігається анти інвестиційний клімат. У західних країнах кількість курців не зростає, а, навпаки, скорочується. У цьому плані Україна, як і країни СНД, є для закордонних виробників перспективним ринком. Однією з особливостей тютюнового ринку України є те, що він сприйнятливий до різного роду інновацій, таких як використання у тютюнових виробках вугільних фільтрів, турбофільтрів, лазерної перфорації, повітряних камер тощо. У зв'язку з цим одне із центральних міських підприємств тютюнової галузі посідає вдосконалення технології та організації виробництва тютюнових виробів з метою підвищення їхньої конкурентоспроможності на місцевому та національному ринках із перспективою виходу на міжнародні ринки тютюнових виробів. З огляду на це вітчизняні виробничі підприємства галузі активно проводять інноваційну політику, справедливо думаючи, що надалі саме з упровадженням цих новинок буде пов'язано переоснащення виробництва і зміна технологій. Це, у свою чергу, безсумнівно, зробить свій вплив як на залучення додаткового

капіталу, так і на підвищення екологічності виробництва. Так, компанія Philip Morris у 1998 р. закінчила модернізацію Харківської фабрики, яка відтоді постійно збільшує обсяги випуску продукції. На фабриці було замінено близько 90 % устаткування.

Сьогодні підприємства лише з українським капіталом перебувають в кризовому стані, що відображається на скороченні обсягів виробництва, відсутності стратегічних торгових марок, низькій якості продукції, що випускається. З цього випливає, що діяльність підприємств з іноземним капіталом спрямована на те, щоб скоротити частку національних підприємств на внутрішньому ринку. Із цією метою підприємства з українським капіталом практично витісняються з ринку. Комплекс негативних факторів не дає їм можливості розвивати виробництво – навпаки: воно поступово занепадає. Підприємство потрапляє в найуразливіше становище, коли його найпростіше придбати. Таким чином, усередині тютюнової галузі чітко простежується тенденція до олігополізації, тобто скорочення виробників тютюнових виробів. Але цей процес має двоякий характер: із одного боку, підприємства з іноземним капіталом спочатку сприяють кризі виробництва на підприємствах із національним капіталом, а потім ті самі підприємства і займаються їхньою санацією, але тільки вже як своєї власності. Слід зазначити, що в умовах економічної кризи капітал тютюнової галузі підтримує робочі місця в тих секторах економіки, що постачають сировину і матеріали для виробництва тютюнових виробів (такі, як хімічні речовини для тютюнницьких господарств, папір, поліетилен). Це є непрямим економічним впливом, що створює зайнятість для місцевих дилерів і виробників, які займаються постачанням цієї продукції [2-3].

Підприємства тютюнової галузі України в останній період максимально перейшли на використання місцевої сировини і матеріалів. Так, наприклад, кілька років тому етикеткова продукція для тютюнових виробів завозилася виключно з-за кордону. З приходом стратегічних інвесторів у тютюнову галузь виник сталий і широкий попит на високоякісні пакувальні матеріали. У зв'язку з цим з'явилися підприємства, що виробляють етикеткову продукцію високої якості, що відповідає міжнародним стандартам. У результаті цього всі підприємства тютюнової галузі отримують етикеткову продукцію від вітчизняних виробників. Аналогічна ситуація простежується і з гофротарою, ацетатними фільтрами та деякими іншими матеріалами.

Одним із найважливіших аспектів функціонування підприємств тютюнової галузі є диверсифікованість їхньої діяльності за ринками. Інакше кажучи,

підприємства тютюнової галузі України активно експортують свою продукцію. Тютюнові вироби вітчизняного виробництва експортуються в основному до країн СНД, зокрема, в Естонію, Молдову, Туркменістан, країни Закавказзя. Однак істотно скоротився експорт тютюнових виробів у Росію та Білорусію, що було викликано значним перенасиченням ринків цих країн. При цьому компанії використовують режим роботи вільних економічних зон, що дає змогу збільшувати обсяги експорту. Але істотна перешкода збільшення експорту – відрахування до Пенсійного фонду. Поряд з акцизом це означає існування двох однакових податків та ускладнює систему адміністрування.

Таким чином, провівши дослідження й аналіз впливу підприємств тютюнової галузі на розвиток низки суміжних галузей, можна зазначити, що цей вплив є двостороннім і деякою мірою ініціює сталий розвиток економіки України в цілому (рис. 1.2).

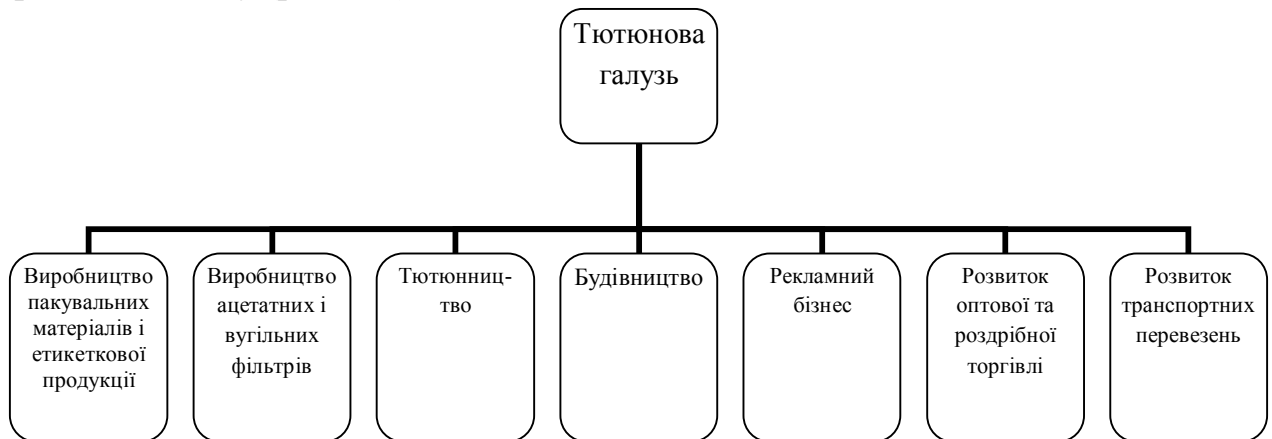

Рис. 1.2. Вплив розвитку тютюнової галузі на розвиток інших секторів економіки

Крім розглянутих аспектів, активний розвиток тютюнової галузі сприяє тому, що створюються передумови для збільшення надходження у бюджет, зростання обсягів експорту. Однак перед тютюновою галуззю України стоїть ще безліч проблем, вирішення яких вимагає об'єднання зусиль усіх об'єктів розглянутого ринку, а саме: виробників, асоціацій, Департаменту харчової промисловості, Міністерства аграрної політики, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України як законодавчого органу.

Використання стратегічного маркетингу дасть можливість активізувати розвиток тютюнової галузі в цілому і, як наслідок, суміжних секторів економіки у діяльності підприємств і формування на його основі стійких конкурентних переваг як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках. Організаційна структура вітчизняного ринку тютюнових виробів базується на кореляційній

взаємодії декількох складових. При цьому основою структури, на наш погляд, є споживчий ринок, сегментований за типами тютюнової продукції, доходами населення, соціальними та віковими групами, смаковими перевагами, а також ринок продуктивних сил. Крім цього, на ринок тютюнових виробів в Україні істотно впливають суміжні ринки, до яких можна віднести: ринок сировини, устаткування і технологічних матеріалів, послуг і ринок праці. Складовими загальної структури є також держава і ринки імпортової, контрабандної та нелегально виробленої тютюнової продукції.

Український ринок все більше наближається до загальносвітових стандартів – споживачі переходять на сигарети з меншим вмістом смоли і нікотину. Продовжує зростати сегмент тонких сигарет. В середньому, частка сигарет з пониженим вмістом смоли і нікотину в структурі продажу тютюнових виробів міжнародних брендів становить більше 50 %. Подальше опитування виробників засвідчило, що тонкі сигарети форматів slim (діаметр близько 6 мм) і super slim (4,5 мм) забезпечують до 8 % реалізації. За оцінками експертів, в останні роки з введених на ринок 150 нових сортів сигарет близько 40 % належали саме до slim-сегменту. «Легкі» сигарети в структурі продажу тютюнових виробів в цілому забезпечують 25 %. Крім того, українські споживачі все більше демонструють свою перевагу щодо дорогих тютюнових виробів. Частка продажу сигарет у високому ціновому сегменті за останній рік збільшилася з 16 до 19 % в загальній структурі реалізації тютюнових виробів в Україні. Спостерігається стабільна тенденція до збільшення часток середньоцінового і преміям-сегменту, хоча низький ціновий сегмент скорочується споживання сигарет без фільтру. Регіональний розподіл компаній, що реалізують тютюнові вироби наведений на рис. 1.3.

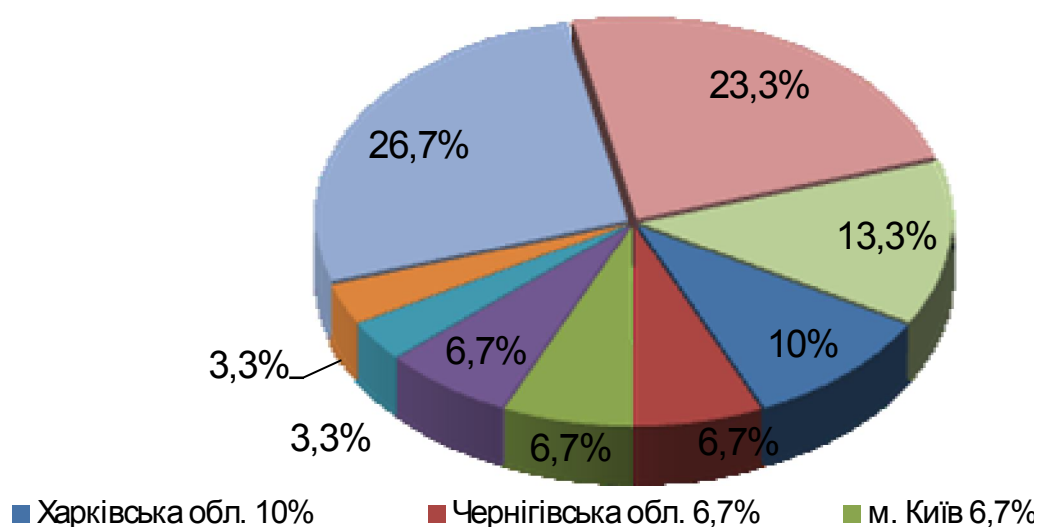

Рис. 1.3. Регіональне розподілення компаній, що продають тютюнові вироби

За підсумками останніх років на внутрішньому ринку лідери розташувалися в такому порядку: Reemstma, Philip Morris I British American Tobacco, Japan Tobacco International тощо (рис. 1.4).

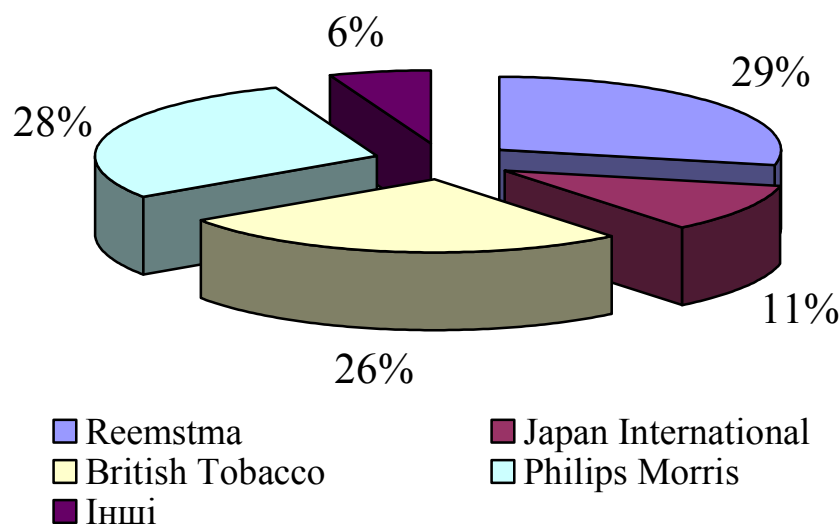

Рис. 1.4. Структура вітчизняного ринку тютюнових виробів

На сьогодні лідером на ринку є British American Tobacco, компанія Reemstma посідає друге місце, третя позиція належить Philip Morris, підприємство Japan Tobacco International стабільно посідає четверте місце, п'ятим є Ligget-Ducat.

Крім зазначених вище підприємств, суб'єктами виробничого сектору тютюнового ринку України є і низка малих фабрик із вітчизняним капіталом. Останнім часом, незважаючи на істотні зміни споживчих переваг, скорочення попиту на без фільтрову продукцію (основний асортимент малих підприємств), недосконалості українського законодавства у сфері акцизів, натиск контрабанди з Росії та Молдови, їхня частка в загальному обсязі виробництва збільшилася з 4,8 до 6,3 %.

Також на розвиток вітчизняного ринку тютюнової продукції значно впливає і ринок сировинних матеріалів, як основний ринок, що забезпечує економічну структуру тютюнової промисловості. Однак, тютюнова галузь є імпоротно залежною. В Україні складно вирощувати тютюн, який би відповідав усім сучасним вимогам. Вітчизняний тютюн вирощують, в основному, на Кримському півострові, а також у Вінницькій, Закарпатській, Івано-Франківській, Хмельницькій і Тернопільській областях. Такі сорти тютюну не завжди підходять до рецептури сучасних тютюнових сумішей, особливо це

стосується ліцензійних марок і сигарет типу Light, для виготовлення яких застосовується спеціальний тютюн American blend.

Найбільшими експортерами в Україні тютюну є Бразилія, США, Зімбабве, Туреччина, Греція, Індія, Казахстан, Киргизстан.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Встановлено, що виробництво тютюнових виробів зосереджено на нових компаніях, які нещодавно з'явилися на вітчизняному ринку, зокрема це «Реємства Україна», «Філіп Морріс Україна», «Джапан Табакко Інтернешнл Україна», «Бритіш Американ Табакко Україна», «Ліггет-Дукат Україна». У загальних обсягах виробництва тютюнової продукції на частку підприємств за участю іноземного капіталу припадає понад 90%. Водночас є низка українських фабрик, які успішно адаптувалися до сучасних умов господарювання, це Феодосійська тютюнова фабрика, Українська тютюнова компанія, Львівська тютюнова фабрика. На розвиток вітчизняного ринку тютюнової продукції значно впливає і ринок сировинних матеріалів, тютюнова галузь є імпортозалежною. В Україні складно вирощувати тютюн, який би відповідав усім сучасним вимогам. Обсяги вітчизняного виробництва тютюнових виробів тісно пов'язані з обсягами їхнього споживання в країні. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, Україна знаходиться на 17-му місці за кількістю споживання тютюнових виробів, що становить 1,5 % їхнього світового виробництва. Якщо у світі на кожну людину припадає в середньому 870 викурених тютюнових виробів на рік, то в Україні цей показник досягає 1500-1800 (це 4-5 сигарет на день), тобто майже вдвічі більше, ніж у середньому в світі. Прогнозуючи ринок тютюнових виробів в Україні, логічно очікувати збільшення продажу сегменту дешевих сигарет через низьку купівельну спроможність споживачів.

Література

1. Моисеев И.В. Табак и табачная индустрия: вчера, сегодня, завтра / И.В. Моисеев. – М.: ДМКПресс, 2002. – 280 с.
2. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://akcyz.com.ua/news/tobacco>.

Стаття поступила в редакцію 25.12.2013 року